

Της Ειρήνης Καμπερίδου, Β.Α., Μ.Α.
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μέλος Ε.Ε.Π.

Τα υποδήματα των αρχαίων Ελλήνων

(ΠΑΠΟΥΤΣΙΑ, ΠΑΝΤΟΥΦΛΕΣ, ΣΑΝΔΑΛΙΑ, ΜΠΟΤΕΣ ΚΑΙ ΜΠΟΤΙΝΙΑ)

Ο άνθρωπος πολύ νωρίς, από την Προϊστορία, κατέφυγε στην εφεύρεση και την εξέλιξη του υποδήματος για την προστασία των ποδιών. Οι Έλληνες πολύ νωρίς και αυτοί, από τη μυθολογία, έκαναν το υπόδημα θέμα τέχνης. Το υ-

πόδημα θεωρείτο σημαντικό κοινωνικό αγαθό! Από τους Μινωικούς Χρόνους έχουμε ανάμεσα στα διάφορα επαγγέλματα που εμφανίστηκαν και το επάγγελμα του υποδηματοποιού.

Παρά το γεγονός ότι τα σανδάλια ήταν η πιο κοινή μορφή υποδήματος στους πρώτους πολιτισμούς, θεωρείται βέβαιο ότι φορέθηκαν και υποδήματα.

Οι γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα εικονίζονται ξυπόλυτες ή φορούν σανδάλια. Άλλα μέσα στο σπίτι οι Έλληνες κυκλοφορούσαν ξυπόλυτοι ή χορησμοποιούσαν μαλακά, λεπτά υποδήματα, που εξελίχθηκαν σε πολυτελή κατασκευάσματα (παντούφλες) κατά την Ελληνιστική Περίοδο, με συνηθισμένα χρώματα το λευκό ή το κόκκινο.

Πολλά αγγεία μάς δείχνουν πως οι Αθηναίοι - άνδρες και γυναίκες - μέσα στα σπίτια τους ήταν συνήθως ξυπόλυτοι. Μα έξω από τα σπίτια τους συνήθιζαν να φορούν σανδάλια και υποδήματα, λευκά ή κίτρινα.

Ο Σωκράτης και χωρίς αμφιβολία πολλοί δούλοι και φτωχοί πολίτες περιπατούσαν ξυπόλυτοι. Στο «Συμπόσιον» του Πλάτωνα βλέπουμε το Σω-

κράτη «καλοπλυμένο, με σανδάλια στα πόδια του, που καθόλου δε συνήθιζε να φορά», να πηγαίνει στο σπίτι του ποιητή Αγάθωνα.

Ο πατέρας του Σωκράτη ήταν υποδηματοποιός, την ίδια τέχνη είχε μάθει και ο Σωκράτης, ο οποίος σύχναζε και στο υποδηματοποιείο του «Σίμωνα», τα θεμέλια του οποίου ανασκάφτηκαν και είναι ορατά σήμερα μέσα στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών («Socrates» Cottfried Martin, σ. 509).

Ήδη από τους Προϊστορικούς Χρόνους (Μινωικό και Κυκλαδικό Πολιτισμό) εμφανίστηκαν εργαστήρια και βιοτεχνίες υποδημάτων. Όσα υποδήματα προωρίζονταν για τα ανάκτορα ήταν αντικείμενα τέχνης, όπως μας τα εμφανίζουν τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Τα εργαστήρια αυτά παρήγαγαν, εκπόσι από υποδήματα για τις πρακτικές ανάγκες των ανθρώπων, και υποδήματα που υπάκουαν μόνο σε αισθητικές ανάγκες και στη μόρδα. Έτσι, ε-

κτός από τα απλά σανδάλια με ιμάντες (λουριά) και εκτός από τη μπότα, παρήγαγαν και υποδήματα τρυπητά, όπως και υποδήματα με διάφορα μεταλλικά αντικείμενα.

Υπήρχαν και ειδικά υποδήματα για τις νύφες, που ονομάζονταν «νυμφίδες». Τα παπούτσια αυτά κυκλοφορούσαν σε διάφορα σχήματα και ήταν διαφορετικά από τα καθημερινά.

Τα υποδηματοποιεία - Τόποι συνάντησης

Δεν ήταν μόνο τα αρωματοπωλεία και τα κουρεία τόποι συνάντησης και συζήτησης. Και τα υποδηματοποιεία ήταν επίσης κατάλληλος χώρος για συναντήσεις.

Οι επισκέψεις στα "καταστήματα" - κουρεία, αρωματοπωλεία και υποδηματοποιεία- είχαν γίνει μια συνήθεια τόσο διαδεδομένη που ο Δημοσθένης σε ένα λόγο του κατηγορεί έναν Αθηναίο ως «ακοινώνητο» γιατί δεν έ-

μπαινε ποτέ στα καταστήματα της αρχαίας Αγοράς.

Στην αρχαία Αγορά των Αθηνών, κατά την Κλασική Εποχή, «ο καθένας συνηθίζει κάπου να συχνάζει, άλλος σε αρωματοπωλείο, άλλος σε κουρείο, άλλος σε τσαγκάρικο και άλλος όπου τύχῃ», λέει στους Αθηναίους ο «Αδύνατος» του Λυσία.

Τον 3ο αι. π.Χ. ο Ηρώνδας περιγράφει μια σκηνή στο κατάστημα ενός εμπόρου υποδημάτων. Ο υποδηματοποιός / τσαγκάρης Κέρδωνας τρέχει να περιποιηθεί δύο πελάτισσες που μπαίνουν μέσα στο κατάστημά του. Τις βάζει να καθίσουν, βρίζει τους δούλους του και παρουσιάζει τα διάφορα μοντέλα της σύλλογής του:

Κέρδων: Κοιτάξτε σ' όλα αυτά τα είδη: Σικυώνα, Αμβρακία, καναρινί, μονόχρωμα, πράσινο - παπαγαλί, πέδιλα, παντούφλες, ιωνικές, ψηλές, ελαφριές, σε χρώμα καραβίδας, σαντάλια αγριτίκα, άλικα, σε αντρικό σχέδιο, για το περπάτημα· πέστε μου η κάθε μια σας τι επιθυμεί η ψυχή σας.

Μια πελάτισσα: Αυτό το ζευγάρι που έπιασες τώρα δα, πόσο μου το πουλάς; Μα μη μας ξητήσης τη μάνα μας και τον πατέρα μας και μας κάμεις και πάρουμε δρόμο.

Κέρδων: Εκτίμησε τα εσύ η ίδια και πεξ μου την τιμή τους. Να πεις όμως μια τιμή τέτοια, που να βγάζει το ψωμί του ο εργάτης.

Η πελάτισσα: Τι γκρινιάζεις; Γιατί δε λες καλύτερα την τιμή, όποια κι αν είναι;

Κέρδων: Κυρία, αυτό το ζευγάρι στοιχίζει μία μνα (δηλαδή εκατό δραχμές, μεγάλο ποσό μ' άλλα λόγια). κοιτάξτε το κι από πάνω κι από κάτω: Κι η ίδια η Αθηνά να ερχόταν να το αγοράσει, δε θα της έκοβα ούτε μια δεκάδα.

Η πελάτισσα: Βλέπω, Κέρδωνα, γιατί το μαγαζί σου είναι γεμάτο από καλά κι ακριβά πράγματα. Επίβλεπε τα καλά.

Και το παζάρεμα συνεχίζεται με τον ίδιο αστείο τόνο.

Φημισμένα μοντέλα κατασκεύαζαν τεχνίτες πολλών πόλεων, λόγου χάρη του Αργούς, της Σικυώνας και της Ρόδου.

Τα υποδήματα των γυναικών ήταν πιο κομψά και είχαν μεγαλύτερη ποικιλία σε χρώματα και σχήματα. Τα

Απικό εργαστήριο υποδηματοποιίας (460 π.Χ.). Ένας υποδηματοποιός παίρνει τα μέτρα μιας πελάτισσας.

χρώματα που κυκλοφορούσαν στα γυναικεία υποδήματα ήταν το μαύρο, το κόκκινο, το κίτρινο ή το άσπρο. Ένα ωραίο δείγμα κόκκινου (πορφυρού κόκκινου) υποδήματος φοράει η φίλη της Περσεφόνης στην τοιχογραφία «Η αρπαγή της Περσεφόνης από τον Πλούτωνα», που βρέθηκε στην βόρεια Ελλάδα στις παρυφές της Μεγάλης Τούμπας, στο μικρό «Τάφο της Περσεφόνης» (Βεργίνα).

Ο υποδηματοποιός / τσαγκάρης έκοβε απευθείας τη σόλα στο το πόδι του πελάτη του.

Δεν έβαζε τακούνι κάτω από τα παπούτσια αλλά για να ψηλώνουν οι γυναίκες ζητούσαν πάτους που έμπαιναν ανάμεσα στο πόδι και στο υπόδημα, σπως τα σημερινά παπούτσια με πλατφόρμες! Η πλατφόρμας δεν είναι εφεύρεση της δικής μας εποχής, της δικής μας μόδας.

Επειδή η υποδηματοποιία απαιτούσε τη χοήση μέτρου, γι' αυτό άρχισε ο εκμηχανισμός αυτής της εργασίας, σπως παραδέχεται ο Ξενοφών.

Αναπτύχθηκε ο συνεταιρισμός και ο καταμερισμός εργαστηρίων. Υπήρχαν εργαστήρια για κυρίους και εργαστήρια για κυρίες!

Ο υποδηματοποιός έκοβε τα διάφορα κομμάτια με ένα στρογγυλό μαχαίρι, ένας άλλος τα τρυπούσε κι άνοιγε τις τρύπες, ένας τρίτος τα έραβε κι ένας άλλος περονούσε τα κορδόνια. (Υπήρχαν ξεχωριστά εργαστήρια που παρήγαγαν τα κορδόνια). Ένα άτομο έραβε τις σόλες, ένα άλλο ήταν αρμόδιο για τα ξύλινα κομμάτια (τσόκα-

ρα), άλλο για φελλούς, άλλο για τα μεταλλικά κυκλάκια που τοποθετούνται στις τρύπες απ' όπου περνιούνται τα κορδόνια... Γενικά υπήρχε εξεδικευμένη εργασία, καθώς και καταμερισμός εργασίας.

Τα υποδήματα τα θεωρούσαν οι Έλληνες σημαντικό κοινωνικό αγαθό!

Σκλάβοι της Μόδας

Από αρχαιοτάτων χρόνων, όχι μόνο οι γυναίκες αλλά και οι άνδρες ήθελαν την πολυτέλεια. Υπήρχαν και οι «σκλάβοι της Μόδας» που έφταναν ως την υπερβολή. Η αρχαιολόγος A. Corecki στην έρευνά της «Μόδα στην Αρχαία Ελλάδα» μας πληροφορεί ότι «Ο Εμπεδοκής ο Ακραγαντινός φορούσε μπρούντζινα παπούτσια» και ότι στην Αθήνα ο Αλκιβιάδης «επιδειχνόταν με πορφυρόχρωμα ενδύματα και μπότες περισφιγμένες με επιχρυσωμένους ιμάντες (λουριά)».

Σανδάλια

Σανδάλια δουλεμένα με τέχνη φορούσαν και κατά την Ομηρική Εποχή. Χάρη στον Όμηρο γνωρίζουμε ότι «...και με σαντάλια πόδεσε όμορφα τ' αστραφτερά της πόδια», η Ήρα στοχεύει να γοητεύσει το Δία.

Όσον αφορά την Αφροδίτη, από το τέλος του 3ου αιώνα π.Χ., προσφιλής είναι ο τύπος της Αφροδίτης που λύνει (ή δένει) το σανδάλι της.

Στον 1ο αιώνα π.Χ στο Εθνικό Μουσείο της Αθήνας μπορείτε να δείτε την Αφροδίτη να απειλεί τον Πάνα με το σανδάλι της, βοηθούμενη από τον Έρωτα.

Κατά τον Όμηρο η Αφροδίτη ήταν αυτή που χάρισε το στηθόδεσμό της (ο κεστός) στην Ήρας όταν αυτή ήθελε να γοητεύσει το Δία. Η Ήρα τραβούσε πάνω την προσοσκή με τα όμορφα ενδύματα, τα σανδάλια, τις αρωματικές αλοιφές και τα κοσμήματα.

Οι μπότες

Οι μπότες εμφανίζονται πολύ νωρίτερα (στις τοιχογραφίες της μινωικής Κρήτης) καθώς και αργότερα, σε μια τοιχογραφία της Βεργίνας.

Μια τοιχογραφία της Βεργίνας εικονίζει ένα νέο πολεμιστή που φορεί

κόκκινο υμάτιο και «υποδήματα υψηλά», που καλύπτουν ολόκληρη την κνήμη. («Βεργίνα, οι Βασιλικοί τάφοι» Μανώλης Ανδρόνικος).

Οι μπότες, που αποτελούσαν ένα κομμάτι της μακεδονικής στολής, ονομάζονταν "χρηπίδες".

Οι θησαυροί της αρχαίας Μακεδονίας βρίσκονται σήμερα στο Εθνικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης.

Ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει όχι μόνο τα υποδήματα των αρχαίων μας προγόνων αλλά και τα κοσμήματα, τα οικιακά σκεύη, την ενδυμασία, τα νομίσματα των Μακεδόνων, τα ευρήματα της Βεργίνας κ.λπ.

Ο κόθορνος

Τον φορούσαν οι ηθοποιοί για να υποδυθούν και να εκπροσωπήσουν τον ηρωικό κόσμο και τη μεγαλοπρέπεια στις αρχαίες τραγωδίες.

Έμοιαζαν με τις σημερινές πλατφόρμες των παπούτσιών. Ο κόθορνος ήταν ένα υπόδημα με παχύ πέλμα (χοντρή σ' όλα, πολύ ψηλό, που έφτανε

μέχρι τη μέση της κνήμης (σαν μπότα, μποτίνι). Κόθορνο φορούσαν οι γυναίκες και οι άνδρες της μινωικής Κρήτης, οι ιππείς, οι κυνηγοί και όσοι είχαν αξιώματα.

Επίσης, ο κόθορνος ήταν έμβλημα της αρχαίας τραγωδίας.

Το πόση σημασία έδωσε ο αρχαίος κόσμος στο υπόδημα φαίνεται πρώτα στον Όμηρο, όπου περιγράφει ο

Όμηρος τους ιερείς του Δωδωναίου Διός, δηλαδή τους δασκάλους των Ελλήνων. Τους αποκαλεί «ανυπόποδας» και «ξυπόλυτους», για να δείξει την ιερότητά τους.

Το ίδιο συμβαίνει και στη Παλαιά Διαθήκη, όπου ο Θεός προστάζει τον Μωυσή πριν παραλάβει τις πλάκες των Δέκα Εντολών στο όρος Σινά να λύσει τα υποδήματά του.

Στο χριστιανισμό το υπόδημα έγινε σύμβολο ετοιμότητας - π.χ. στους Αποστόλους και ιερείς - έπρεπε να είναι έτοιμοι, προετοιμασμένοι για το έργο τους.

Και στη νέα Ελλάδα, πολύ προτού η βιομηχανική επανάσταση κατασήσει τα υποδήματα καταναλωτικό είδος, στην εποχή της φτώχιας, ο όρος "ξυπόλυτος" δεν έδειχνε απλώς το φτωχό άνθρωπο ή το φιλόσιφο, όπως στην αρχαιότητα, αλλά τον άνθρωπο χωρίς σημασία.